

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ 75ο • ΤΟΜΟΣ 150ος • ΤΕΥΧΟΣ 1740 • ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2001

Ἀφιέρωμα στὸν Σικελιανό

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ
ΧΕΝΡΥ ΜΙΛΛΕΡ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΕΡΟΥΪΟΣ
ΑΝΝΑ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ
ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ
ΚΩΣΤΑΣ ΑΝΔΡΟΥΛΙΑΔΑΚΗΣ
ΘΑΝΑΣΗΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΡΑΣΙΔΑΣ ΚΑΡΑΛΗΣ
ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΠΟΥΚΑΛΑΣ
ΔΩΡΑ ΜΕΝΤΗ
ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΝΤΟΥΝΙΑ
ΡΙΤΣΑ ΦΡΑΓΚΟΥ-ΚΙΚΙΛΙΑ
ΑΘΗΝΑ ΒΟΓΙΑΤΖΟΓΛΟΥ
ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΟΥΡΝΑΖΑΚΗΣ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

Θησανοίσματα

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΠΕΡΙΔΗΣ • ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ
Τ.Κ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ • ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ

Μηνολόγιο

ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ • ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ • ΠΑΥΛΟΣ ΚΟΝΤΟΣ • Ν.Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ • ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ • ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΑΤΣΟΥΛΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΟΥΤΣΑΦΤΗΣ / ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΛΑΘΡΑΣ • ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΡΤΙΝΙΔΗΣ
ΣΩΤΗΡΗΣ ΓΟΥΝΕΛΑΣ • ΛΟΥΚΑΣ ΚΟΥΣΟΥΛΑΣ *

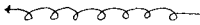
Δεκέμβριος 2001

φία και εύρητήριο ονομάτων. Παρακάτω, ακολουθώντας τη διαίρεση του ύλικου στον τόμο, θα δούμε πρώτα τα σχετικά με την κριτική κι ύστερα τα σχετικά με την ποίηση.

* * *

α) Σύμφωνα με το βιβλίο, αν σχηματοποιήσουμε κάπως, προκύπτουν τρεις βασικές περίοδοι κατά τις οποίες δοκιμάστηκε ή κριτική πάνω στο έργο του Καρυωτάκη. Η πρώτη αφορά το διάστημα που μεσολαβεί από το 1928 ως τις αρχές τις δεκαετίες του '30, η δεύτερη την υπόλοιπη δεκαετία του '30 και η τρίτη τα μεταπολεμικά χρόνια.

Η πρώτη περίοδος αρχίζει άμεσα μετά την έκδοση της ποιητικής συλλογής *Έλεγεια και Σάτιρες*. Τότε, αν εξαιρέσουμε την αδέσμευτη θετική στάση του Κλέωνος Παράσχου, εκδηλώνονται δύο ιδεολογικά προσδιορισμένες αντιδράσεις. Η μία προήλθε από το περιοδικό *Έλληνικά Γράμματα* του Κωστή Μπαστιά, που άπρηχουσε τις αντιλήψεις των Γιάννη Αποστολάκη και Φώτου Πολίτη, και η άλλη από το άριστερό περιοδικό *Νέα Επιθεώρηση* που διευθυνόταν από τον τότε μαρξιστή Αιμίλιο Χουρμούζιο (Ανδρέα Ζεβγά). Τα *Έλληνικά Γράμματα*, σύμφωνα με τον ελληνοχριστιανικό ιδεαλισμό από τον οποίο διαπνέονταν, αντιμετώπισαν τα *Έλεγεια και Σάτιρες* πλήρως άρνητικά, σχεδόν έχθρικά. Πρόκειται για το γνωστό περιφρονητικό κείμενο του Βασίλη Ρώτα, έντεταλμένου κριτικού του περιοδικού, που προκάλεσε τη διαμαρτυρία του ποιητή. Έδώ θέλω να σημειώσω την προσφορά της Ντουινιά, η οποία έβαλε τέρμα στην πλάνη που είχε επικρατήσει ως τώρα, ότι η κριτική του Ρώτα πήγαζε από άριστερή ιδεολογική θέση. Η συγγραφέας, με στοιχειά που δέν επιδέχονται αμφισβήτηση, ξεκαθαρίζει ότι ο Ρώτας ήταν την εποχή εκείνη εύθυγαμμισμέ-

Άπό τήν ἄρνηση στήν ἀναγνώριση

Χριστίνα Ντουινιά, Κ. Γ. Καρυωτάκης, *Η άντοχή μᾶς ἀδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Ἀθήνα 2000, σ. 450

Στό βιβλίο αυτό ἡ Χρ. Ντουινιά πραγματεύεται τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἀντιμετωπίστηκε τό ἔργο τοῦ Καρυωτάκη, ἀπό τήν κριτική καί τήν ποίηση, ὡς τήν ὀριστική ἀναγνώρισή του. Κυρίως ὅμως πραγματεύεται τίς ἀντιδράσεις τῆς κριτικῆς, πού κυμάνθηκαν κατά καιρούς ἀπό τήν πλήρη ἄρνηση ὡς τήν πλήρη ἀποδοχή. Ἡ ἀνταπόκριση τῆς ποίησης ἐξετάζεται λιγότερο ἐπισταμένα καί μάλλον ἐνδεικτικά, κάτι πού φαίνεται καί ἀπό τήν ἔκταση τοῦ κειμένου πού καλύπτει τήν κάθε ἐνότητα: οἱ σελίδες πού ἀναφέρονται στήν κριτική ἀνέρχονται σέ 240, ἐνῶ ἐκεῖνες πού ἀφοροῦν τήν ποίηση σέ 75. Ἡ συγγραφέας πάντως, ἄν καί χωρίζει τό ὕλικό της σέ δύο μέρη, παρακολουθεῖ ὡς ἕνα βαθμό σύνθετα τά ἱστορικά πεπραγμένα, τόσο ἀπό τή μεριά τῆς κριτικῆς ὅσο καί τῆς ποίησης. Στό τέλος παραθέτει παράρτημα κειμένων, ὅπου βρίσκει κανεῖς σημαντικό ἀριθμό δυσεύρετων κριτικῶν κειμένων, καθώς ἐπίσης πλοῦσια βιβλιογρα-

Γιά τό ἴδιο βιβλίο βλ. καί κριτική τοῦ Εὐριπίδη Γαραντούδη, *Νέα Ἔστια*, τχ. 1736, Ἰούλιος-Αὐγούστος 2001, σ. 127-134. (Ν. Ε.)

νος μέ τις δεξιές θέσεις τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀπό τό ἄλλο μέρος, ἡ ἀριστερή Νέα ἐπιθεώρηση καί ὁ ἴδιος ὁ Χουρμούζιος εἶδαν μέ θετικό μάτι τόν συνδικαλιστή ποιητή πού ἀσκοῦσε, ἰδίως μέ τις Σάτιρες, ἔλεγχο στό πολιτικό καί κοινωνικό κατεστημένο. Ὅσο γιά τήν ἀπαισιοδοξία τοῦ Καρυωτάκη, δέν ἦταν ἀκόμα ἐνοχλητική γιά τήν ἀριστερή ἀντιληψη. Δέν χρειάζεται, νομίζω, νά προσθέσω ὅτι τόσο ἡ μία πτέρυγα ὅσο καί ἡ ἄλλη ἔχριναν μέ ἐξωποιητικά (ἰδεολογικά) σταθμά τή δουλειά τοῦ ποιητή.

Ἡ δευτέρα περίοδος συνδέεται στενά μέ τήν ἀθηναϊκή γενιά τοῦ '30 καί τήν ἀριστερά πάλι. Ἡ ἀθηναϊκή γενιά τοῦ '30 ἔδειξε νωρίς τήν ἀπαρέσκειά της γιά τόν πεσιμιστή ποιητή τοῦ «Μιχαλιοῦ». Ἰδιαιτέρα σφοδρή ὑπῆρξε ἡ ἀντίδρασή της ἀπέναντι στό φαινόμενο τοῦ «καρυωτακισμού». Μέ πρωτεργάτη τόν προβλημαμένο κριτικό της Ἀντρέα Καραντώνη, θεώρησε ὀλέθρια τήν ἐπίδραση τοῦ Καρυωτάκη στούς νέους ποιητές καί τήν ἀντιμετώπισε περίπου σάν πνευματική χολέρα. Τά βέλη ὅμως τά δέχτηκε κι ὁ ἴδιος ὁ ποιητής. Τό 1938, ὅταν ἐκδόθηκαν τά Ἐπαντά του, μέ ἐπιμέλεια καί εἰσαγωγή τοῦ Χ. Σακελλαριάδη, ἐκτός ἀπό τόν Καραντώνη πού εἶχε προηγηθεῖ, οἱ Δημαράς, Θεοδοκάς καί Νικολαρεῖζης ἀρνήθηκαν εὐθέως τήν ἀξία τοῦ καρυωτακικοῦ ἔργου. Στήν ἄρνηση αὐτή συνέτεινε ὡς ἕνα βαθμό ἡ ἀτυχή «Εἰσαγωγή» τοῦ Σακελλαριάδη, ἡ ὁποία παρουσίαζε τόν ποιητή σάν ἕνα ἄτομο καχεκτικό, ἀσθενικό, μισάνθρωπο καί θανατόφιλο. Πάντως, ὁ βασικός λόγος τῆς ἄρνησης εἶχε νά κάνει μέ τό ἰδεολογικό πλέγμα περί ἐλληνισμού, παράδοσης, δημοτικῆς γλώσσας καί ἀστικῆς αἰσιοδοξίας, ἀπό τά ὁποῖα ἐμφοροῦνταν ἡ γενιά αὐτή. Καί ἡ ἀριστερή διανόηση; Αὐτή, μετά τό Συνέδριο τῶν Σοβιετικῶν Συγγραφέων (1934), υιοθέτησε τό μήνυμα τῆς αἰσιοδοξίας ἐνατένισης τῆς ζωῆς καί τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ τοῦ Ζντάνωφ. Καί φυσικά

ξέχασε τόν ἄλλοτε συνδικαλιστή καί στηλιτευτή τοῦ πολιτικοῦ καί κοινωνικοῦ κατεστημένου. Ἡ ἀπαισιοδοξία του δέν ταίριαζε μέ τό δόγμα Ζντάνωφ: ἔτσι κι ἀπό τήν ὄχθη τῆς ἀριστεράς, μαῦρο πρόβατο ὁ ποιητής. Μέσα σέ αὐτό τό κλίμα τῆς γενικῆς ἄρνησης ἡ ὀξυδερκής κριτική τοῦ Τέλλου Ἄγρα «Ὁ Καρυωτάκης καί οἱ Σάτιρες» (1933-1935), πού ἀξιολογοῦσε θετικά τό συγκεκριμένο ἔργο, ἔμεινε χωρίς εὐρύτερη ἀνταπόκριση, μέ συνέπεια τό ἔργο αὐτό νά κοιταχτεῖ ἀκόμα μιά φορά μέ ἐξωποιητικά κριτήρια καί νά γνωρίσει τή σιωπηλή καί τή ρητή ἀπόρριψη.

Ἡ τρίτη περίοδος, ἡ μεταπολεμική, πορεύτηκε ἕνα διάστημα πάνω στίς κεκτημένες θέσεις. Ἡ ἀθηναϊκή γενιά τοῦ '30 δέν ἄλλαξε τή στάση της, ἐνῶ ἡ ἀριστερά ἔμενε προσκολλημένη στή ζτανοφική ἀντιληψη περί σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ. Ὡστόσο κάτι ἄρχισε σιγά σιγά νά ἀλλάζει. Ἀπό τό ἕνα μέρος ἡ εὐρύτερη ἀριστερά, μέ πρωτοπόρο τήν ποίηση, ἔπαυσε ὀλεόνα τό πάνω χέρι στά λογοτεχνικά πράγματα καί ἀπό τό ἄλλο γινόταν φανερό ὅτι ἡ ποίηση βρισκόταν σέ ἡχηρή διάσταση μέ τις γνωματεύσεις τῆς κριτικῆς. Καί πρέπει νά εἰπωθεῖ πώς ἡ τελική ἀναγνώριση τοῦ καρυωτακικοῦ ἔργου ἔγινε κάτω ἀπό τήν πίεση τῆς ποίησης, ἡ ὁποία ἀπό τήν πρώτη στιγμή δέν ἔπαυε νά εἶναι ἀλληλέγγυη μέ αὐτό τό ἔργο. Λέγοντας ἐδῶ ποίηση δέν ἀναφέρομαι στίς γνῶμες ἢ στίς κριτικές ἀπόψεις τῶν ποιητῶν, ἀλλά στό καθαρά ποιητικό ἔργο τους. Τελospάντων, κάποια στιγμή ἄρχισε νά σπάει ὁ πάγος. Τήν πρώτη ἔνδειξη ἀποτελέσει τό κείμενο τοῦ Μανόλη Λαμπριδῆ «Ἐ gran fiftito. Καβάφης-Βάρναλης-Καρυωτάκης καί ἡ παρακμή», πού δημοσιεύτηκε τό 1955 στήν Ἐπιθεώρηση Τέχνης. Ἐκεῖ ὁ Λαμπριδῆς «ἀμφισβητεῖ τή ζτανοφική ἀντιληψη γιά τό ἔργο τέχνης καί τις ἀπλουστεύσεις τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ» καί «πλησιάζει πῶς πολύ στήν ἀποψη περί κριτικοῦ ρεαλισμοῦ, πού ὑποστηρίζεται

από τον Γκεόργκ Λούκατς και εκφράζεται πιο δραστικά από τον Μπέρτολντ Μπρέχτ» (Ντουβιά). Βέβαια το κείμενο του Λαμπρίδη δεν αλλάζει ἄρδην τό ἀρνητικό κλίμα ἀπέναντι στον ποιητή. Κάθε ἄλλο. Τό ἐπόμενο βήμα πρὸς τήν ἀναγνώριση ἔρχεται μέ τή νέα δίτομη ἔκδοση τῶν Ἀπάντων, τό 1965 καί 1966, μέ φιλολογική ἐπιμέλεια τοῦ Γ. Π. Σαββίδη. Μέ τήν ἔκδοση αὐτή, ἀπό τό ἕνα μέρος ἀνασκευάζεται ἡ ἀτυχή βιογραφική εἰκόνα τοῦ ποιητῆ ἀπό τόν Σακελλαριάδη, καί ἀπό τό ἄλλο δίνεται ἡ εὐκαιρία στό ἀναγνωστικό κοινό νά γνωρίσει μέ πληρότητα τό καρυωτακικό ἔργο. Ὅπως φάνηκε ἀπό τήν πορεία τῶν πραγμάτων, ἡ ἔκδοση Σαββίδη ἀποτελεσε σταθμό στό συγκεκριμένο θέμα. Ἀκολούθησε ἕνα κείμενο τοῦ Γιάννη Δάλλα στό περιοδικό Ἐνδοχώρα («Ἡ διάρκεια τοῦ Καρυωτάκη - μιᾶ ἐπανεκτίμηση») τό 1966 (τό τεῦχος 33-34 τῆς Ἐνδοχώρας ἔχει χρονολογία 1965, στήν πραγματικότητα ὅμως τό τεῦχος κυκλοφόρησε μεσοῦντος τοῦ 1966), μέ σαφῶς θετική ἀξιολόγηση τοῦ καρυωτακικοῦ ἔργου. Ἐν συνεχείᾳ, ἕνα σημαντικό κείμενο τοῦ ἴδιου τοῦ Σαββίδη στήν ἐπιτομή ἔκδοση Ποιήματα καί πεζά τοῦ Ἑρμῆ («Ὁ Καρυωτάκης ἀνάμεσά μας, ἢ τί ἀπέγινε ἐκεῖνο τό μακρὺ ποδᾶρι;» τό 1972). Κι ἕνα ἐπίσης σημαντικό κείμενο τοῦ Βύρωνα Λεοντάρη στό περιοδικό Σημειώσεις («Θέσεις γιά τόν Καρυωτάκη») τό 1973. Αὐτά τά τέσσερα κείμενα (Λαμπρίδη, Δάλλα, Σαββίδη, Λεοντάρη), μαζί μέ τή νέα ἔκδοση τῶν Ἀπάντων, ἄνοιξαν τό δρόμο γιά τήν ὀριστική ἀναγνώριση τοῦ ποιητῆ ἀπό τήν κριτική.

Ἴδου τώρα ἕνα παράδειγμα τῆς καμπύλης πού διέγραψε μεταπολεμικά ἡ ὀρθόδοξη ἀριστερή κριτική, ἀπό τήν ἄρνηση στήν ἀποδοχή τοῦ ποιητῆ, σύμφωνα μέ τρεῖς διαδοχικές θέσεις τοῦ Τάσου Βουρνᾶ (τά στοιχεῖα ἀπό τό βιβλίο γιά τό ὁποῖο μιᾶ). 1956: ἄρθρο στήν Ἐπι-

θεώρηση Τέχνης, ὅπου, μεταξύ ἄλλων, ὁ Βουρνᾶς ἀποφαίνεται ὅτι τό ἔργο τοῦ ποιητῆ ἀποτελεῖ «κορυφαία ἐκδήλωση πνευματικῆς ἀντίδρασης». 1980: στήν εἰσαγωγή τοῦ τόμου Κ. Καρυωτάκης, ποιήματα (ἔκδοση Ἀφῶν Τολίδη), ὁ ἴδιος κριτικός σημειώνει πῶς ὁ ποιητής

πλησίασε πολλές φορές τούς στόχους τῆς Ἀριστερᾶς. [...] Ἀκόμα καί ἡ μετάθεσή του στήν Πρέβεζα ἀποτελεῖ μέρος τοῦ σχεδίου ἀνάσχεσης τῆς δραστηριότητάς του ὡς συνδικαλιστικοῦ στελέχους.

1988: σέ ἄρθρο του στό ἀφιερωματικό τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ Ἡ λέξη ὁ Τ. Βουρνᾶς δεδαιώνει ὅτι

ὁ Καρυωτάκης ἦταν ἡ νέα φωνή. Στιχουργία, λυρική, λιτότητα, τρυφερότητα, ὑφέρπων σαρκασμός πού δίνουν ἕνα νέο ρίγος στήν ποίηση, ἦταν κάτι τό καινούργιο καί ἐκθαμβωτικό. [...] Καί μαζί μέ τόν ἀτίθασο αὐτό πολίτη χάθηκε καί ὁ ποιητής γενάρχης τῆς νέας μας ποίησης, ὁ πρῶτος πού εἶχε τό κουράγιο νά δραπετεύσει ἔξω ἀπό τά ὄρια τῆς βαριάς σκιάς τοῦ Παλαμᾶ καί νά ἀπλώσει τίς δημιουργικές φτερούγες του στους εὐρύτερους ὀρίζοντες μιᾶς ἄλλης ποίησης πού ἐξέθερε τις γενιές τῶν νεότερων ποιητῶν μας.

Καταλαβαίνει κανεῖς πῶς ὁ Βουρνᾶς, ὅπως καί πολλοί ἄλλοι, δέν εἶχε ποτέ αὐτοδύναμη ἐπαφή μέ τό ἔργο τοῦ ποιητῆ. Ἀπλῶς ἔπαιρνε κάθε φορά θέση καταπῶς φυσοῦσε ὁ ἄνεμος τῆς ἐποχῆς.

Ἐπανερχομαί στό γενικότερο θέμα. Ἡ Ντουβιά, ἀναφορικά μέ τήν ἀνταπόκριση τῆς κριτικῆς στό καρυωτακικό ἔργο, μελέτησε ἐξαντλητικά τίς πηγές καί ὀργάνωσε τό κείμενό της μέ βάση ἕνα ὀγκῶδες ὕλικό. Αὐτός ὁ μόχθος δέν φαίνεται στό βιβλίο της πού διαβάζεται σάν ἐνδιαφέρον ἀφήγημα, γεγονός πού δείχνει ὅτι προηγήθηκε ἕνα μακρὺ προστάδιο γόνιμης κριτικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ἀρχικοῦ ὕλικου, ἐπαρ-

κές για να καταστεί του χεριού της ή άνετη διευθέτησή του. Αυτό, μαζί με τον λαγαρό, στρωτό και χωρίς έλληνικοῦρες λόγο της, συντελεῖ ὥστε ἡ δουλειά της να ἀποτελεῖ ὀλοκληρωμένη μελέτη τοῦ ἀντικειμένου της. Ἐνα ἱστορικό, θά ἔλεγα, τεκμηριωμένο πανόραμα τοῦ πῶς ἀντιμετώπισε ἡ κριτική μας τό ἔργο τοῦ Καρυωτάκη. Ὁ ἔπαινος εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερος ἂν σκεφτοῦμε ὅτι ἡ ἐργασία της ἐρχεται νά καλύψει ἕνα σημαντικό κενό πού ὑπῆρχε στή βιβλιογραφία μας.

6) Τό δεύτερο μέρος τοῦ τόμου ἀφορᾶ τή σχέση τῆς μετά τό 1930 ποιήσῆς μας μέ τήν ποίηση τοῦ Καρυωτάκη. Μιά δουλειά μέ ἀξεπέραστες ἐγγενεῖς δυσκολίες, ἀλλά ἄς δοῦμε. Τό μέρος αὐτό ἐπιγράφεται «Ὁ Καρυωτάκης καί οἱ "ἀπεγνωσμένοι τῆς αἰσιοδοξίας"». Ὅπως διαφαίνεται ἴσως, μπαίνουν στό λογαριασμό τόσο οἱ ποιητές ὡς ἐκφραστῆς γνώμης ὅσο καί ἡ ποίηση καθεαυτή. Οἱ ποιητές πού ἀναφέρονται εἶναι οἱ Ραυτόπουλος (Ἰωσήφ), Ρίτσος, Βάρναλης, Ἐλύτης, Ἐμπειρικός, Ἐγγονόπουλος, Σαχτούρης. Στό μεταξύ, στό πρῶτο μέρος, μιλώντας γιά τήν κριτική, ἡ συγγραφέας ἔχει ἤδη ἀναφέρει καί ἄλλους ποιητές σχετικούς μέ τό συγκεκριμένο ἔργο (Κοτζιούλα, Ἀνθία, Καραβία, Σκαρίμπα, πρώτη μεταπολεμική γενιά), χωρίς ὡστόσο νά προχωρεῖ σέ μία συγκριτική μελέτη κειμένων.

Ἀπό τούς ποιητές πού ἀναφέρονται στό δεύτερο μέρος παρουσιάζονται κείμενα καρυωτακῆς ἀπόκλισης τοῦ Ραυτόπουλου, τοῦ Ρίτσου, τοῦ Βάρναλη, τοῦ Ἐγγονόπουλου καί, πολύ περιορισμένα, τοῦ Σαχτούρη. Ὁ Ἐμπειρικός μπαίνει στή σειρά τῶν ποιητῶν αὐτῶν ἐπειδή ἔχει γράψει τό ποίημα «Ὅταν οἱ εὐκάλυπτοι θροῖζουν στίς ἄλεες», τό ὁποῖο ἀποτελεῖ ὕμνο γιά τόν Καρυωτάκη, ἀλλά καί ἐπειδή ἡ συγγραφέας συσχετίζει γενικότερα τό κίνημα τοῦ

ὑπερρεαλισμοῦ μέ τόν ποιητή τῆς «Αἰσιοδοξίας». Ὁ Ἐγγονόπουλος καί ὁ Σαχτούρης ἀναφέρουν ἐπιπλέον ρητά τό ὄνομα τοῦ Καρυωτάκη μεταξύ τῶν σημαντικότερων τριῶν-τεσσάρων ποιητῶν μας. Ὁ Σαχτούρης κάνει σχετική μνεία καί μέσα σέ ποίημά του. Ὁ Ἐλύτης παρουσιάζεται ἀπλῶς ὡς ὑπερρεαλιστής πού δέν ἀντιλήφθηκε τίς ὑπερρεαλιστικές πτυχές τοῦ Καρυωτάκη.

Ὅπως φαίνεται ἀπό αὐτά τά λίγα, ἡ Ντουνιά δέν κάνει διάκριση ἀνάμεσα στό τί λένε γιά τόν πρεσβύτερό τους οἱ νεότεροι ὁμότεχνοι, καί στό τί πράττουν ποιητικῶς. Ὁ Ἐμπειρικός λ.χ. δύσκολα μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ποιητής καρυωτακικοῦ κλίματος. Ἡ Ντουνιά ὅμως τόν ἀναφέρει γιατί ὁ Ἐμπειρικός, ἔστω καί καθυστερημένα, ἀναγνωρίζει φαρδιά πλατιά τήν ἀξία τοῦ ποιητή «πού εἰς τήν Πρέβεζα ἐχάθη». Συγκριτική ἐξέταση κειμένων ἔχουμε μόνο ἀπό γραφτά τοῦ Ραυτόπουλου, τοῦ Ρίτσου, τοῦ Βάρναλη, τοῦ Ἐγγονόπουλου καί, περιορισμένα, τοῦ Σαχτούρη. Σέ αὐτήν τή συγκριτική ἐξέταση θά εἶχε ἴσως θέση μιά ἄλλη σχετική διάκριση. Ἐννοῦ τή διαφορετική ἀξιολόγηση τῶν κειμένων πού ἀνήκουν στό στάδιο τῆς μαθητείας τῶν ποιητῶν ἀπό ἐκεῖνα πού ἀνήκουν στό στάδιο τῆς ὠριμότητάς τους. Γιατί φαντάζομαι πῶς τά δεύτερα ἀποτελοῦν ἐγκυρότερα τεκμήρια ἀναφορικά μέ τήν παρουσία τοῦ Καρυωτάκη στους νεότερους. Ἐδῶ ὅμως ἀρχίζουν τά δύσκολα: ὅσο πιό γόνιμα καί βαθιά ἀφομοιώνει ἕνας νεότερος ποιητής ἕναν προγενέστερό του, τόσο πιό δύσκολα φαίνεται αὐτό κατά τρόπο ἀπτό καί ἀποδείξιμο. Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή ἡ συγκριτική μελέτη τῶν ποιητικῶν κειμένων παρουσιάζει ἀξεπέραστες δυσκολίες. Γιά τοῦτο γενικά οἱ ἐργασίες αὐτοῦ τοῦ εἵδους καταγίνονται κατά κανόνα μέ ἐπιφανειακά κειμενικά γνωρίσματα: θέμα, στιχουργία, λεκτικό κ.λπ.

Ἡ Χρ. Ντουινᾶ τελospάντων δέν εἶχε βά-
λει ὡς στόχο τῆς τῆ συγκριτικῆς ἐξέτασι τῶν
μετά τό 1930 ποιητικῶν ἔργων πρὸς ἐκεῖνο
τοῦ Καρυωτάκη. Ἄν καλοκαταλαβαῖνω, ὁ σκο-
πὸς τῆς ἦταν νά δώσει μιά ἐνδεικτικῆ εἰκόνα
τῆς δραστηκῆς ἐπιβίωσις τοῦ ποιητῆ στά με-
ταγενέστερα ποιητικά ἔργα, μαζί μέ τῆ ρητῆ
ἀναγνώρισίς του ἀπό νεότερους — ἔστω κι ἂν ὁ
Βάρναλης δέν εἶναι νεότερος, ἀλλά συμβαίνει
νά συγκλίνει περισσότερο πρὸς τόν ὁμοτέχνό
του στό ὄψιμο ἔργο του. Μολαταῦτα μού κάνει
ἐντύπωσις ἡ ἐξαίρεσις τοῦ Σεφέρη. Ὁ Σεφέρης,
ἀνάμεσα στοὺς συνομηλίκοις του, ὑπῆρξε ὁ
ἐγκυρότερος συνεχιστῆς τοῦ Καρυωτάκη, ἐνῶ
καί ρητᾶ ἀναφέρθηκε ἐπανειλημμένα σέ αὐτόν.
Ἡ συγγραφέας γράφει στή σελίδα 260:

Ἄν ἡ γενιά τοῦ '30 βιάστηκε νά τοποθετήσι
τόν Καρυωτάκη στό μουσεῖο τῆς ἱστορίας τῆς
λογοτεχνίας μας, οἱ μεταπολεμικοὶ ποιητές θά
ξαναπιάσουν τό κομμένο νῆμα τοῦ ποιητῆ.

Ἡ κριτικῆ τῆς γενιάς αὐτῆς βιάστηκε πράγμα-
τι νά βάλλει τόν ποιητῆ «στό μουσεῖο τῆς ἱστο-
ρίας», ἀλλά ἡ ποίησις δέν συμπορεύθηκε μέ τήν
κριτικῆ. Ἄν ἐξαίρεσουμε τόν Ἐμπεριόκο, τόν
πρῶτο Ἐλύτη καί σέ ἕνα βαθμό τόν Σαραντά-
ρη, στό ποιητικό ἐπίπεδο ἡ γενιά τοῦ '30, μέ
τούς Σεφέρη, Ἀντωνίου, Ἐγγονόπουλο, Κοτζιού-
λα, Ρίτσο, Καββαδία, Βρεττάκο κ.ἄ., δέν ἔκοψε
τό νῆμα μέ τό καρυωτακικό προηγούμενο. Εἶναι
ἱστορικά ἀναληθές νά λέγεται πῶς οἱ μεταπολε-
μικοὶ ποιητές ξανάπιασαν «τό κομμένο νῆμα τοῦ
ποιητῆ». Στό ἴδιο ἀμάρτημα ὑπέπεσε καί ὁ
Δάλλας στό κείμενό του στήν Ἐνδοχώρα κι
ἴσως ἀπ' αὐτό παρασύρθηκε ἡ Ντουινᾶ, ἡ ὁποία
προσφεύγει σέ ἀπόσπασμά του γιά νά στηρίξει
διβλογραφικά τή γνώμη τῆς. Ἡ συζήτησις τώρα
μέ φέρνει σέ ἕνα ἀνάλογη ὑψηλῆς σημεῖο τοῦ
διβλίου, ἀλλά σαφῶς ὑποδεέστερης σημασίας.
Στή σελίδα 328 ἡ συγγραφέας συζητᾶται τίς
ρητές ἀξιολογικές ἀναφορές τοῦ Ἐγγονόπουλου

στόν Καρυωτάκη. Ἐκεῖ λοιπόν ἀπροειδοποίητα
παρεμβάλλει τά ἀκόλουθα:

Ἡ παρουσία τοῦ Καρυωτάκη στοὺς ποιητές
τοῦ '70, πού ὀνομάστηκαν ἐπίσης «γενιά τῆς
ἀμφισβήτησις», εἶναι τόσο ἐντονη, ὥστε ἕνας
νεότερος μελετητῆς κάνει λόγο γιά «νεοκαρυω-
τακισμό».

Νωρίτερα, στό τέλος τοῦ πρώτου μέρους, εἶχε
ἀναφερθεῖ στήν πρώτη μεταπολεμικῆ ποιητικῆ
γενιά. Ἐδῶ κάνει λόγο γιά τούς ποιητές τοῦ
'70 χωρίς νά ἔχει μνημονεύσει κάπου ἐνδιάμε-
σα τῆ δεύτερη μεταπολεμικῆ ποιητικῆ γενιά,
στήν ὁποία ἡ γόνιμη παρουσία τοῦ Καρυωτάκη
εἶναι ἐντονότατη. Τούτη ἡ δεύτερη μεταπολε-
μικῆ γενιά ἔχει ἀδικηθεῖ στό θέμα τῆς ἀνα-
γνώρισις κι αὐτό θά πρέπει, πιστεῦω, νά μᾶς
κάνει εὐαίσθητους ἀπέναντί τῆς. Λεπτομέρεια
ὀπωσδήποτε — ἀλλά πῶς νά γίνει ὅταν συζη-
τοῦμε γιά τήν παραγνώρισις τοῦ Καρυωτάκη;
Τέλος, ἕνα ἄλλο σημεῖο τοῦ δεύτερου μέρους
πού σηκώνει συζήτησις εἶναι ἡ ὑπερρεαλιστικῆ
πλευρά τοῦ καρυωτακικοῦ ἔργου. Φοβοῦμαι πῶς
στό θέμα αὐτό, πού τό ἀνακίνησε ὁ Σαββίδης
καί τό προχώρησε ἡ Ντουινᾶ, δέν ἔχουν ἀπο-
φευχθεῖ κάποιες φιλολογικές ἀκροβασίες.

* * *

Σύμφωνα μέ ὅσα προανέφερα, ἡ συγγραφέας
ἐξετάζει στό διβλίο τῆς τῆ σχέση τῆς κριτικῆς
μέ τό ἔργο τοῦ Καρυωτάκη, διεξοδικά καί ὀλο-
κληρωμένα, καί τῆ σχέση τῆς μετά τό 1930
ποίησις μας, μέ τό ἴδιο ἔργο, κατά τρόπο
ἐνδεικτικό. Τό «ἐνδεικτικό» μέ τήν ἔννοια τῆς
ἐπαρκῶς ἐνδείξις, ὅσον ἀφορᾶ τήν ἀναγνώρισις
τοῦ ποιητῆ ἀπό νεότερους ὁμοτέχνους του. Ἄν
τό μέρος αὐτό δέν εἶχε τέτοιο στόχο, θά εἶχε
ἄλλη ἔκτασις καί περιεχόμενο. Θά περιλάμβανε
δηλαδή ὅλους τούς «καρυωτακικούς» ποιητές
τῆς γενιάς τοῦ '30, τῆς πρώτης μεταπολεμι-

κῆς, τῆς δεύτερης κ.λπ. Τότε θά εἶχαμε μιὰ ὀγκώδη συγκριτική ἐργασία, ἄλλου προσανατολισμοῦ, ἢ ὁποία δέν ἦταν στίς προθέσεις τοῦ παρόντος βιβλίου.

Τό πρῶτο μέρος τοῦ τόμου πού ἔχει νά κάνει μέ τήν κριτική παρουσιάζει, μεταξύ ἄλλων, ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον γιά τά γενικά ἐξαγόμενα πού παρέχει. Ἐπίσης ἀποψη αὐτή μιὰ πρώτη γενική διαπίστωση εἶναι ὅτι ἡ κριτική μας, μέ λαμπρή ἐξαιρέση τόν Ἄγρα καί κοντά σέ αὐτόν τόν Παράσχο, δοκιμάστηκε πάνω στό ἔργο τοῦ ποιητῆ τοῦ «Ὅλοι μαζί...» καί ἀπέτυχε. Δέν εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ἡ κριτική μας ἀποτυχαίνει. Στήν περίπτωση αὐτή ὅμως φάνηκε νά τά ἔχει κυριολεκτικά χαμένα. Μιά ἄλλη γενική διαπίστωση εἶναι πώς ἡ κριτική ἔχανε τό παιχνίδι κάθε φορά πού χρησιμοποιοῦσε ἰδεολογικά κριτήρια, τόσο ἀπό δεξιά ὅσο καί ἀπό ἀριστερά. Ἐννοεῖται πώς κι ὅταν ἀντιμετώπιζε θετικά τόν ποιητή μέ ἰδεολογικούς ὅρους βρισκόταν πάλι ἐκτός ποιητικῆς πραγματικότητος. Ἐξίσου ἄστοχα στάθηκε ἐπίσης μέ τήν αὐτοκτονία τοῦ ποιητῆ. Θεώρησε πώς ἡ αὐτοκτονία του τόν ἔχρισε μάρτυρα καί σέ αὐτό ὀφειλόταν ἡ δημοτικότητα καί ἡ ἐπίδρασή του στούς νέους. Ἄλιμονο, ἔχουν αὐτοκτονήσει καί ἄλλοι λογοτέχνες μας, χωρίς νά κερδίσουν ἀνάλογο φωτιστέφανο. Ἄν ὁ Καρυωτάκης δέν εἶχε γράψει τά Ἐλεγεία καί Σάτιρες καί τά ἄλλα τελευταῖα κείμενά του, θά ἦταν ἄξιος συμπόνιας γιά τήν αὐτοκτονία του, ἀλλά ὄχι ποιητικό γεγονός. Ἀνάλογα ἄστοχα στάθμισε ἡ κριτική τίς βιογραφικές πληροφορίες πού ἔδωσε ὁ Σακελλαριάδης γιά τόν ποιητή, προβάλλοντας τίς πάνω στό ἔργο του, κάτι τό ὁποῖο θά πρέπει νά μᾶς κάνει προσεκτικούς τώρα πού ἔχουν ἀνασκευαστεῖ αὐτά τά ἀρνητικά στοιχεία, γιατί εὐκόλα μπορεῖ νά γίνει τό ἴδιο ἀπό τήν ἀντίθετη κατεύθυνση. Ἡ ἐργασία τῆς Δάλκου πρόσφερε πολὺτιμες πληροφορίες γιά

τή ζωή τοῦ ποιητῆ, ἀλλά δέν βελτίωσε κατά τίποτε τό ποιητικό ἀποτέλεσμα. Πρέπει νά εἰπωθεῖ, τέλος, πώς ἡ κριτική σύρθηκε οὐσιαστικά νά ἀναγνωρίσει τόν ποιητή ἀπό τήν πορεία πού ἀκολούθησε, στό σύνολο τῆς σχεδόν, ἢ μετακαρυωτακική ποίηση. Ἡ πείρα, ὡς πραγματικότητα πού ἐπικύρωνε τήν ἀξία τοῦ ποιητῆ, δέν μπορούσε παρά νά βάλει κάποτε σέ σκέψεις τούς κριτικούς. Ἦταν ἀδύνατο νά μὲν συνεχίσει ἀνυποψίαστη ἡ κριτική, ὅταν ἡ πείρα προσυπέγραφε σταθερά τό ἔργο τοῦ Καρυωτάκη. Ἡ ἀποψη αὐτή δέν ἀναπτύσσεται στό βιβλίο τῆς Ντουναῖ, ἀλλά ὑπονοεῖται ἀπό τήν ἀναφορά τῆς στήν «ποίηση τῆς ἡττας» καί στούς ἄλλους ποιητές.

Τελειώνοντας, θά ἤθελα νά ἐπαναλάβω πώς τό βιβλίο τῆς Ντουναῖ, ἀποτέλεσμα μόχθου καί τάλαντου, ἀποτελεῖ ὀλοκληρωμένη μελέτη τοῦ ἀντικειμένου τῆς. Καλύπτει ἕνα σημαντικό κενό πού ὑπῆρχε στή συναφή βιβλιογραφία καί εἶναι πολὺτιμο ἐργαλεῖο στά χέρια ὅσων ἐνδιαφέρονται νά γνωρίσουν ἢ νά ἐργαστοῦν πάνω σέ αὐτό τόν τομέα τῶν γραμμάτων μας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ